

27. Эфроимсон В. П. Родословная альтруизма / В. П. Эфроимсон // Новый мир. — 1971. — № 10. — С. 27-49.

28. Якобсон С. Г. Психологические проблемы этического развития детей / Софья Густавовна Якобсон. — М.: Педагогика, 1984. — 144 с.

29. Bowles, S., & Gintis, H. (2002). Homo reciprocans. Nature, 415, 125-128.

30. Brechon P. Les valeurs des Francais. Evolutions de 1980 a 2000. - Paris, 2000. - 150 p.

31. Ginzburg, K., Solomon, Z., Dekel, R., & Neria, Y., Bak, M.; (2003). Battlefield functioning and chronic PTSD: Associations with perceived self- efficacy and causal attribution. Personality and Individual Differences, 34, 463-476.

32. Pilyavin G. Alman, Kaller Peter. Costly punishment across human societies.// Science. 2006. Vol. 312. p . 1767-1770.

33. Wilson E.O. On human nature. Harvard Univ. Press, 1978. — 234 p.

ПРОБЛЕМИ ДІАЛОГОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

УДК: 378.14+8083+8-83

Черненко Н.М.

У статті теоретично обґрунтовані складові діалогової комунікації, презентовано результати пілотного дослідження щодо визначення рівня готовності майбутніх випускників до діалогової комунікації та існуючих проблем у сучасному освітньому процесі.

Ключові слова: діалог, комунікація, діалогова комунікація.

ПРОБЛЕМЫ ДИАЛОГОВОЙ КОММУНИКАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Черненко Н.М.

В статье теоретически обоснованы составляющие диалоговой коммуникации, представлены результаты исследования по определению уровня готовности будущих выпускников к диалоговой коммуникации и проблем в современном образовательном процессе.

Ключевые слова: диалог, коммуникация, „диалоговая коммуникация“.

PROBLEMS OF DIALOGUE COMMUNICATION IN MODERN EDUCATIONAL PROCESS

Chernenko N.M.

In article the components of dialogue communications are theoretically grounded, the results of research by definition of level of readiness of the future graduates to the dialogue communications and problems in modern educational process are presented.

Keywords: «dialogue», «communications», „dialogue communications”.

Діалог як принцип організації і здійснення комунікативного процесу має яскраво виражену духовно-моральну та гуманістичну сутність. Діалогізація спілкування виявляється у збільшенні питомої ваги діалогу в спілкуванні, підвищенні ролі діалогу в процесі комунікації, розширенні функцій діалогічного мовлення в структурі спілкування, розвитку нових видів і форм діалогу, розширенні потреби суспільства в діалозі, формуванні нових правил діалогічного спілкування, збільшенні суспільної ефективності діалогічного спілкування в порівнянні з монологічним.

Факт домінації діалогу у житті людини підтверджувався неодноразово багатьма вченими як Стародавнього світу (Аристотель, Сократ, Цицерон), так і сучасними фахівцями (Л. Щерба, Е. Поліванов, Н. Балабанова, Н. Колотилова, Ю. Потоцька). Більшість науковців (В. Девкін, Е. Земська, О. Сиротиніна, Д. Шмельов, Л. Щерба, Л. Якубинський та ін.) вважають, що всі основні властивості лексико-синтаксичної організації розмовного мовлення знаходять найбільш повне вираження в її діалогічній формі. Сьогодні можна констатувати той факт, що діалог є об'єктом досліджень багатьох наук: філософії, психології, лінгвістики, психолінгвістики, соціопсихолінгвістики та ін.

Мета статті полягає у презентації результатів пілотного дослідження щодо визначення рівня готовності майбутніх випускників до діалогової комунікації та існуючих проблем у сучасному освітньому процесі.

Діалог був розповсюдженою формою філософських та наукових творів як в античності? так і в Новий час (Ксенофонт, Платон, Г.Галілей, Н.Мальбранш, Д.Дідро та ін.). На ранньому – дофілософському – етапі розвитку художньої культури в словесній творчості героїв не відіграє ніякої суттєвої ролі, не приділяється належної уваги, описуються дії героїв, а не їх взаємовідносини, персонаж не виступає як самостійна, наділена волею істота. Паралельно з творчістю великих драматургів й розвитком театру, у Сократа й Платона не лише вперше виникає етична проблема, яка відображає міжособистісні відносини, але й сама філософська рефлексія виступає у формі діалогу, тобто інтелектуальне спілкування самостійно й по-різному думаючих людей. І все ж такі громадська думка античності була спроможна зробити лише перші кроки в даному напрямку.

Вживаючи поняття “діалог”, філософ Віталій Табачковський застерігає, що зміст його на сьогодні не виправдовує традиційно-унормованих сподівань щодо такого порозуміння, внаслідок якого один із учасників діалогу (“більш розвинений”) переконує іншого. Хоча подібне має місце у житті кожної людини, взаємини між культурами значно складніші, вони не вичерпуються, просвітницькі-односпрямованим “впливом”. Справді живильним стає тут взаємовплив: кожен з учасників діалогу залишається при своєму, але обох цей діалог сутнісно збагачує [8].

Фундаментальна різниця спілкування й передачі повідомлень, на думку М. Кагана, виявляється в різниці присутніх їм засобів адекватної самореалізації: структура повідомлення монологічна, а структура спілкування – ді-

логічна [3]. Саме тому М.Бубер називав спілкування людей “діалогічним життям”, а М. Бахтін використовував поняття “діалог” для характеристики суттєвих культурних й художніх явищ.

Так, вчені ще півстоліття тому говорили про діалогічність орієнтації слова і про споконвічну діалогічність слова, оскільки, на їх думку, живе висловлювання, яке усвідомлено виникло у визначений історичний момент в соціально визначеному середовищі, не може не стати активним учасником соціального діалогу. Введений Л. Баткіним термін „гуманістичний діалог”, який характеризується як зіткнення різних умов, різних істин, неоднакових культурних позицій, що складають єдиний розум, єдину істину й загальну культуру, дозволяє уявити більш широке коло проблем, що пов'язані з діалогом у суспільстві [1].

В багатьох випадках феномен “діалог” вивчався на стику філософії та психології. Відомо, що діалог є найбільш розвинутою формою безпосереднього спілкування особистостей. У дослідженнях феномену “спілкування” психолога в першу чергу цікавить безпосередньо спілкування особистостей, тобто процес особистісного, персоніфікованого спілкування. Найбільш часто психологами діалог визначається як розмова, бесіда двох або декількох співбесідників на різниці від монологу. У Словнику практичного психолога, який уклад С. Головін, визначається, що діалог є поперемінним обміном репліками двох чи більше людей; в широкому сенсі реплікою вважається також відповідь у вигляді дії, жесту, мовчання [7].

Отже, в сучасній літературі термін “діалог”, “діалогічне мовлення” використовуються як синоніми, нерідко серед них зустрічаються й такі, як “діалогічне спілкування” (Е. Пассов, С. Шатілов), “комунікація” (К. Комаров), “мовленнєве спілкування”, “діалогічний процес комунікації” (А. Величук) та ін. Визначення діалогу через “спілкування”, “комунікацію”, на наш погляд, є справедливим, оскільки діалогічне мовлення є однією із форм спілкування. Разом з тим, терміни “діалог”, “діалогічне мовлення” різними авторами інтерпретуються по-різному.

Вивченню комунікації приділяли велику увагу науковці західних країн. За допомогою таких теоретиків комунікації, як Є. Барною, Дж. Гербнер, У. Шрамм, Р. Шейн та інших у 80-х рр. була опублікована така фундаментальна праця – “Міжнародна енциклопедія комунікації”. Тільки завдяки організаційним зусиллям і науковим надбанням У.Шрама і його послідовника Г.Лассуела, проблема комунікації, передусім масової, набула академічного статусу, у зв'язку з загально визнаним масштабом впливу на свідомість і поведінку людей, на соціальну стабільність. Отож, не випадково такі імена, як П.Лазарсфельд, Б.Берельсон, Р. Мертон, У.Ріверс та інші широко відомі у науці про комунікацію.

Слід відзначити, що кібернетика та теорія інформації суттєво розширили уяву про інформаційний обмін. Він вже не обмежує зв'язок між людьми та обмін повідомлень, який здійснюється між ними. Під комунікацією розуміють швидше будь-який обмін інформацією між динамічними системами чи підсистемами цих систем, які здібні приймати інформацію, зберігати її, перетворювати та ін. Система, яка відправляє інформацію (чи це люди, чи машини, чи організми та ін.), іменується відправником, а той, хто отримує – отримувачем.

Термін „комунікація” більшістю науковців визначається як процес обміну інформацією. Інформація у цьому разі розглядається як обмін між людьми різними уявленнями, думками, ідеями, інтересами, почуттями, установками тощо. Обмін інформацією передбачає процес передачі, від чого залежить якість отриманого повідомлення. Отже, комунікацію ми розглядаємо як процес передачі інформації. Передача будь-якої інформації можлива лише при наявності знаків, точніше – знакових систем. Загальна класифікація знакових систем передачі інформації людиною поділяється на *вербальну* (у ролі знакової системи використовується мова та мовлення) і *невербальну* (використовуються різні не мовленнєві знакові системи).

До основних причин погано організованої комунікації можна віднести наступні: недостатнє розуміння керівниками важливості інформаційного обміну, коли представники вищого управлінської ланки вважають непотрібним інформувати підлеглих; недостатня відповідальність тих органів і працівників, яким належить здійснювати передачу інформації; незадовільна структура інформації (ускладнена або заплутана лексика, погана структурованість тексту, недостатня достовірність і конкретність інформації; відсутність зворотного зв'язку або його недооцінка).

Значну роль в теорії комунікацій відіграють комунікаційні мережі (купність індивідів, які постійно взаємодіють між собою на основі створених та функціонуючих інформаційних каналів). Ефективність комунікаційних мереж залежать від типу мережі та від тих факторів, які повинні враховувати: швидкість передачі повідомлення, точність повідомлення, ймовірність наявності лідеру та стан учасників комунікації.

Отже, слід зазначити, що правильна організована комунікаційна мережа – це процес, що зв'язує у єдину систему як ієрархічну, так і функціональну структуру. Незадовільний стан комунікаційної мережі в організації призводить до серйозних непорозумінь та конфліктної суперечки. Тому, у процесі ділового спілкування важливим є врахування вимог технологічного процесу побудови формальних та неформальних комунікацій.

Проведений нами аналіз як вітчизняного, так і зарубіжного наукових фондів, свідчить про термінологічну невизначеність поняття „діалогова комунікація”. Представимо лише деякі терміни, які використовуються науковцями для характеристики феномену діалогова комунікація: „діалогічне мовлення”, „діалог” (Ю. Ємельянов, Д. Ізаренков, Г. Чулкова), „діалогічне спілкування” (Е. Пассов, С. Шатілов), „мовленнєве спілкування”, „комунікація” (К. Комаров), „діалогічний процес комунікації” (А. Величук та ін.). Ми погоджуємось зі ствердженнями відомих вчених (Г. Андрєєва, А. Брудний, К. Девис, Ю. Каптуревський, Л. Карпенко, В. Лавриненко, М. Лісіна, Б. Ломов, М. Шевандрін та ін.) про те, що у процесі ділового спілкування найбільш важливим і пріоритетним є її комунікативна сторона, тобто комунікація.

Теоретико-методологічну основу діалогової комунікації складають теорії, концепції, положення різних галузей наук. Так, у галузі філософії домінуючим є твердження „діалогізм – суттєва риса людського буття” (М. Баддери, М. Бахтін, І. Капт, Б. Шоу та ін.), у психології та психолінгвістиці важливо визначити теорії спілкування та діяльності (Л. Виготський, І. Зимня, М. Лі-

сіна, Ю. Палеха та ін.), теорії комунікативної та мовленнєвої діяльності (Д. Ізаренков, О. Леонтьєв, Т. Сахарова, Л. Щерба), теорія мовленнєвих актів (Є. Клюєв та ін.); в галузі лінгвістики та лінгводидактики цінними для контексту нашого дослідження, є спроба науковців розведення поняття діалогічного і розмовного мовлення (В. Костомаров, Т. Ладиженська, О. Лаптева, Ю. Скібієв та ін.). А. Мурашов подає діалог як риторично принципову форму обміну думками та надфразовими створеннями типу реплік, які надзвичайно актуальні для античної риторики: багато текстів Цицерона і Тацита написані у формі діалогу, у джерел яких були Сократ і Платон. Відомо, що пранаукою риторики була софістика, софістичні діалоги-сперечання, виявилися попередниками мовленнєвих конструкцій, актуалізовані риторикою [3, с.130].

Враховуючи безліч різновидів комунікації, треба підкреслити, що важливість діалогової комунікації залежить від професійної діяльності людини. Діалогова комунікація передбачає двосторонній комунікативний процес, який представляє собою засіб, за допомогою якого повідомлення відправника досягає отримувача. Двосторонні комунікативні процеси, які виникають при наявності зворотнього зв'язку, передбачають діалог отримувача і відправника. У результаті виникає ситуація, яка розгортається і в якій відправник може (й повинен) коректувати своє наступне послання відповідно з отриманою відповіддю. Відправник завжди отримує зворотній зв'язок, який дозволяє йому знати, чи правильно повідомлення декодовано й має можливість його виправити. Відомим є і той факт, що діалогова комунікація забезпечує високу ступінь задоволення відправника і отримувача, дозволяє мінімізувати перекручування, достовірність повідомлень суттєво збільшується. Отже, на нашу думку, діалогова комунікація – це процес обміну інформацією в діалоговому режимі, який моделюється тим, хто говорить в залежності від ситуації, потреб, мети, умов та факторів.

Характеристика загальних основ діалогової комунікації передбачає аналіз її структурних компонентів. Ми погоджуємось зі ствердженнями відомих вчених (Г. Андрєєва, А. Брудний, Л. Карпенко, В. Лавриненко, М. Лісіна, Б. Ломов, Дж.В. Ньюстром, М. Шевандрін та ін.) про те, що у процесі ділового спілкування найбільш важливим і пріоритетним є її комунікативна сторона, тобто комунікація. Діалогова комунікація передбачає двосторонній комунікативний процес, який представляє собою засіб, посредством якого повідомлення відправника досягає отримувача. Двосторонні комунікативні процеси, які виникають при наявності зворотнього зв'язку, передбачають діалог отримувача і відправника. В результаті виникає ігрова ситуація, що розгортається, якій відправник може (й повинен) коректувати своє наступне послання відповідно з отриманою відповіддю. Відправник завжди отримує зворотній зв'язок, який дозволяє йому знати, чи правильно повідомлення декодовано й має можливість його виправити [5].

Отже, двостороння комунікація забезпечує високу ступінь задоволення відправника і отримувача, дозволяє мінімізувати перекручування, достовірність повідомлень суттєво збільшується, від чого покращується ефективність діалогової комунікації. Обмін інформацією варто вважати ефективним, якщо одержувач продемонстрував розуміння ідеї, здійснюючи дії,

які чекав від нього відправник. Представимо модель комунікативного процесу відомого науковця Лассуєлла, яка включає п'ять наступних елементів: комунікатор (ХТО? *передає повідомлення*), повідомлення (ЩО? *передається*), канал (ЯК? *здійснюється передача*), аудиторія (КОМУ? *спрямоване повідомлення*), ефективність (З ЯКИМ ЕФЕКТОМ?).

Специфіка міжособистісної комунікації в організаційних системах розкривається у таких процесах і феноменах як: психологічного зворотнього зв'язку, наявність комунікативних бар'єрів, комунікативного впливу та ін. Проаналізуємо ці аспекти більш детально. По-перше, необхідно виділити ряд специфічних особливостей комунікації між людьми:

- наявність відносин двох індивідів, кожний з яких є активним суб'єктом. При цьому їх взаємне інформування передбачає налагоджування сумісної діяльності. Специфіка обміну інформації між людьми міститься в особливій ролі для кожного учасника спілкування тієї або іншої інформації, її значущості. Така значущість інформації пов'язана з тим, що люди не просто “обмінюються” інформацією, але також намагаються при цьому виробити загальний смисл (О.М.Леонтьєв). Це можливо лише при умові, що інформація не тільки прийнятна, але й зрозуміла, обміркована. Тому кожний комунікативний процес є єдністю діяльності, спілкування пізнання;

- можливість взаємного впливу одного на одного засобами системи знаків. Іншими словами, обмін інформацією у цьому разі передбачає вплив на поведінку партнера і зміни емоційного стану учасників комунікації;

- комунікативний вплив можливий лише при наявності системи кодифікації та декодифікації у комунікатора (людини, яка направляє інформацію) і реципієнта (людини, яка приймає інформацію);

- можливість виникнення комунікативних бар'єрів. У такому разі чітко можна побачити зв'язок, який існує між спілкуванням і відношеннями.

При аналізі типологій комунікативних процесів доцільно використовувати термін “направленість сигналів”. У теорії комунікації за направленістю виділяють: *аксіальний комунікативний процес* (сигнали направлені одиничним суб'єктам, які приймають інформацію); *ретіальний комунікативний процес* (сигнали направлені великій кількості адресатів, при відправленні ретіальних сигналів члени групи починають розуміти свою приналежність до групи і соціально орієнтуватися).

Прийнято виділяти *два основних типа комунікативного впливу: авторитарну і діалогічну комунікацію*. Ці два типи комунікацій відрізняються, на думку М.Бітянкової, характером психологічної установки, яка виникає у комунікатора по відношенню до реципієнта. Не менш важливим є *три позиції комунікатора у комунікативному процесі: відкрита* (коли комунікатор відкрито свідчить про те, що він погоджується з точкою зору, про яку йдеться мова, оцінює різні факти, які підтверджують цей погляд); *відхилена* (коли комунікатор підкреслює свою нейтральність до інформації яка оголошується, порівнює протилежні точки зору, не виключаючи можливості підтримання однієї з них, але не заявлену публічно); *закрита* (коли комунікатор не видає своєї точки зору, іноді використовує спеціальні засоби для приховування її).

Ще одним важливим компонентом комунікативного процесу є *зворотній зв'язок*, який при діалоговій комунікації одразу можна скорегувати. Зміцнюючий зворотний зв'язок підтримує або зміцнює бажану поведінку. Корективний зворотний зв'язок зменшує або позбавляє небажаної поведінки. Як зміцнюючий та коректний зворотний зв'язок є позитивними, коли вони надаються та приймаються конструктивно: з оглядом на загальний контекст; з чутливістю до отримувача і наслідками зворотнього зв'язку; у взаємодії, у двосторонньому, динамічному процесі. Враховуючи цілі та завдання діалогу, конкретну ситуацію спілкування та ролі партнерів, О. Гойхман, Т. Надейна виділили наступні основні різновиди діалогової комунікації: побутова розмова, ділова бесіда, співбесіда, інтерв'ю, переговори та ін.

Результати проведеного пілотного дослідження з метою виявлення рівня готовності до діалогової комунікації майбутніх випускників вищих педагогічних закладів не дозволяє конструктивного вирішення проблем, оскільки високого рівня готовності до діалогової комунікації досягли 4% респондентів, достатнього – 23%, середнього рівня – 41% респондентів, низького рівня – 32% респондентів.

Отже, пілотний експеримент виявив недостатню готовність майбутніх випускників вищих педагогічних закладів до діалогової комунікації у сфері професійної діяльності, відсутність культури діалогового спілкування (врахування законів часу, компетентності аудиторії, доречності тощо), уміння користуватися тактиками мовленнєвого впливу та мовленнєвим етикетом. Знищенню інформаційної цінності мовлення (діалогу) сприяли наступні чинники: нескінченна тривалість діалогу та розширення аудиторії в одному виді словесності, бідність знань з предмету мовлення, організація діалогу за місцем, часом та учасниками, не враховуючи інтересу учасників до предмету діалогу.

Враховуючи вищезазначене, слід зауважити, що обов'язковим при діалоговій комунікації є врахування соціально-психологічних характеристик учасників діалогової комунікації (соціальний статус, роль, професія, етнічна приналежність, вік комунікантів, які відображаються при виборі теми, мовних засобів, позицій в розмові), які дозволяють підвищити ефективність професійної діяльності та сприятимуть удосконаленню культури й техніки мовленнєвого спілкування. Узагальнено можна сказати, що діалогова комунікація може бути також визначена як передача інформаційного та інтелектуального змісту, а діалогово-комунікаційна мережа – це сукупність індивідів, які взаємодіють між собою на основі створених та функціонуючих інформаційних каналів.

Література:

1. Баткин Л.М. Итальянские гуманисты: стиль жизни, стиль мышления. – М.: Прогресс, 1978. – 199 с.
2. Емельянов Ю.Н. Обучение паритетному диалогу. - Ленинград: ЛГУ, 1991. – 106 с.
3. Каган М.С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений. – М.: Политиздат, 1998. – 319 с.
4. Максименко В.И. Поиск решения в ситуации непосредственного общения // Вестн. моск. ун.-та. Психология. – Сер. 14. – 1979. – №1. – С. 41-50.

5. Ньюстром Дж.В. Дэвис К. Организационное поведение / Перевод с англ. под ред. Ю.Л. Каптуревского – СПб: Изд-во “Питер”, 2000. – 448 с.

6. Осовська Г.В. Комунікації в менеджменті: Курс лекцій. – Житомир: ЖІТУ, 2000. – 336 с.

7. Словарь практического психолога / Сост. С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 800 с.

8. Табачковский В.Г. Гуманізм та проблема діалогу культур // Філософська думка, 2001. – №1. – С. 6-25.

9. Mykaravsky I. Dve studie o dialogu. -Kapitolyz cecke poetiky. Praha, 1948, dil 1, S. 133-156.

РЕАЛИЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ В МЕТОДИЦІ ІНТЕРСУБ'ЄКТНОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 373.5.016:821.161.2.09 У

Уліщенко В.

У статті йдеться про функціональну специфіку художнього тексту, зокрема про комунікативну, естетичну та духовно-творчу. На прикладі аналізу поетичних

творів автор показує реалізацію цих функцій в інтерсуб'єктному навчанні української літератури.

Ключові слова: художній текст, функції тексту, процес сприймання та інтерпретації, інтерсуб'єктність, діалог.

РЕАЛИЗАЦИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА В МЕТОДИКЕ ИНТЕРСУБЪЕКТНОГО ОБУЧЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Уліщенко В.

В статье рассмотрена функциональная специфика художественного текста, в частности коммуникативная, эстетическая и духовно-творческая функции. На примере анализа поэтических произведений автор показывает, как эти функции реализуются в интерсубъектном обучении украинской литературе.

Ключевые слова: художественный текст, функции текста, процесс восприятия и интерпретации, интерсубъектность, диалог.

THE IMPLEMENTATION OF FUNCTIONAL FEATURES OF LITERARY TEXT IN METHODS INTERSUBJECTIVE TEACHING UKRAINIAN LITERATURE

Ulishchenko V.

The article discusses the functional specificity of literary text, particularly the communicative, aesthetic and spiritual, creative. In the example of poetic works by showing the implementation of these functions in intersubjective teaching of Ukrainian literature.

Keywords: art text to the text, the process of perception, intersubjective teaching, dialogue.